

CAMİ MİMARİSİNDE KADINLARIN YERİ VE İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ CAMİLERİN KADINLAR BÖLÜMÜNÜ GÜZELLEŞTİRME (3T) PROJESİ

Kadriye Avcı ERDEMLİ*

□ Günümüzde, erkek cemaatin camiyle ilgisi bir şekilde sürerken, kadınların genellikle camiye devam etmedikleri; cemaatle namaz ve cami eğitiminden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir. Bunun nedenleri arasında kadınların camiye gitmelerini hoş karşılamayan dinle ilgili yorumların etkisini; çağımız cami mimarisinin kadınları düşünmeden, onlara yer ayırmadan yapılmasını ya da ana mekândan kopuk izbe yerlerin kadınlara tahsisini, kadınların abdest alacağı yerlerin bulunmamasını sayabiliriz.

Kadınların Cemaatle Namazda Saf Düzeni

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren kadınların camide ayrı bir kat, oda, camiden kopuk ayrı bir yapı olmaksızın caminin ana mekânında saf düzenine uyarak namaz kıldıkları görülmektedir.

Bilindiği gibi İslâm dini, kadın erkek bütün müslümanları ibadet ile yükümlü tutmuş, bu konuda da kadın ile erkek arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de kadınların camiye gidip ibadet etmeleri ile ilgili herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Hz. Peygamber döneminde camiye gelen kadınlara her türlü kolaylık tanınmış, hatta teşvik edilmiş ve böylece kadınların cemaatle ibadet sevabından yararlanmalarına özen gösterilmiştir. Bu dönemde kadınlar Mescid-i Nebevî'de vakit, Cuma, bayram namazlarına katılmışlar, Hz. Peygamber'in yaptığı vaaz ve sohbetlerden nasiplenmiş; din ve sosyal hayatla ilgili konularda bilgi edinmişlerdir. Kadınlar camide erkeklerle karma bir şekilde oturmuşlar, ancak erkekler ile kadınların arası bir duvar veya perdeyle de ayrılmamıştır.¹

Fatıma binti Kays anlatıyor: "Haydin toplayıcı namaza! diye cemaat arasında nida olundu. Camiye gidenlerin arasına ben de katıldım. Kadınların ön safında idim. Bu saf, erkeklerin son safının arkasındaydı."²

Kadınların cemaatle namazdaki saf düzeni ve erkeklerde aynı safta veya hizada olması konusu, ilmi hallerde "muhâzâtü'n-nisa" terimiyle ifade edilir.³ Namaz kalabalık bir cemaat tarafından saf düzeni içerisinde edâ edilecekse, önce erkekler, onun arkasında çocuklar ve onun arkasında kadınlar safı olacak şekilde yapılır.⁴ Enes b. Mâlik (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre, ninesi Müleyke, Resûlullah'ı yemeğe davet etmişti. Yemekten sonra Resûlullah 'Kalkın size namaz kıldırırım.' dedi. Enes ile bir yetim çocuk Hz. Peygamber'in arkasında saf tuttu, kadın da onların arkasında namaza durdu.⁵ Hz. Peygamber'in bu uygulamasında da gördüğümüz

gibi, kadın Hz. Peygamber'in arkasında saf tutarak namazını kılmış; ayrı bir oda, paravan veya perde arkası gibi bir yere gönderilmemiştir.

Hz. Peygamber Döneminden Osmanlılar'a Camilerde Kadın Varlığı

Hz. Peygamber döneminde kadınların ibadet yani namaz ve eğitim amacıyla camilerde buldukları görülmektedir. Ancak O'nun vefatından sonra İslâm'ın öngördüğü cinsiyet eşitliği prensibinden uzaklaşıldığı dönemlerde kadınların sosyal, siyasal, ekonomik ve dinî hayattaki yeri sorun haline gelmiş⁶ bazı rivâyetler kadınlarla ilgili olumsuz hükümler içerecek şekilde yorumlanmıştır. Yine zamanın bozulması ve fısın ortaya çıkması nedeniyle kadınların Cuma ve bayram namazları için camiye gitmelerinin mekruh olacağı ya da sadece yaşlı kadınların camiye gelmelerinde bir sakınca olmadığı gibi değerlendirmeler dinî kitaplarda yer almıştır.⁷ Hz. Âişe'den (r.a.) nakledilen; "Eğer Allah Resûlü kadınların kendisinden sonra mescidlerde neler ihdâs edeceklerini bilseydi, İsrâiloğulları gibi, onların mescidlere girmelerini yasaklardı"⁸ şeklindeki bir rivâyetten hareketle, bir takım kaygılar dile getirilmiş ve toplumun yarısını oluşturan büyük bir kitlenin cami eğitiminden uzak kalmasına neden olunmuştur. Oysa bir yasaklama konulacak olsaydı, Hz. Peygamber sağlığında bunu men eder ya da işaretlerini bizzat kendisi verebilirdi.⁹ Hz. Âişe'nin bu sözü, kadınları camiden uzaklaştırmak için değil, kendilerine çeki düzen vermeleri için söylemiş olduğu kanaatini taşıyor; çünkü Hz. Âişe'nin amacı kadınların camiye gitmelerinin yasaklanmasını istemek olsaydı, o dönemin en önde gelen otoritelerinden biri olarak bu yönde bir teşebbüste bulunabilirdi. Ya da her şeyden önce kendisi mescide gitmezdi, ki Hz. Âişe'nin ölene kadar Mescid-i Nebevî'de, bugün dahî Hz. Âişe direği olarak anılan yerde namaz kıldığı ve hadis rivâyet ettiği bilinmektedir.

Hz. Peygamber ve hulefâ-yi râşidîn döneminde kadınların caminin ana mekânında erkekler safının arkasında herhangi bir bölme olmadan namaz kıldıklarını yukarıda anlattık. Osmanlı döneminde ise, camilerin iç mekânlarında kadın mahfilleriyle karşılaşılıyor ve kadınların caminin ana mekânından mahfillere taşındığını görüyoruz. Bu dönemde kadınların vakit namazlarına, bayram ve Cuma namazlarına Hz. Peygamber dönemindeki gibi bilinçli bir katılımından söz edilememekle beraber, Ramazan ayında kılınan teravîh namazı, kandil ve mevlid gibi bazı özel gün ve sebeplerle ca-

*Emekli İstanbul Müftü Yardımcısı.

mileri doldurdıkları görülmektedir. Kadınların camiyle bağı bu kadar az olmasına rağmen, yine de onlar için caminin içinde, ana mekânda bir bölme ya da kadınlar mahfili yapılmıştır. Kadınlar burada -sınırlı da olsa- hem mihrap, minber gibi ana unsurları görerek, camide bulunma duygu ve sevasına ererek namaz kılmışlar, hem de camide dinledikleri vaaz ve hutbeler münasebetiyle eğitim faaliyetlerinden nasiplenmişlerdir. Bu itibarla camiye meydana getiren öğelerin başlıcaları arasında sayılan ve fevkâniye de denilen kadınların namaz kılmasına ayrılmış mahfil ilk defa Osmanlılar döneminde görülmeye başlanmıştır.

Günümüzde Camilerde Kadınların Varlığı

Cumhuriyet döneminde yapılan camilerde teravih namazları, kandil geceleri veya mevlid programları vesilesiyle camiye giden kadınlar, caminin mahfil kısmına alınmama ya başlanmış, neredeyse caminin içine giremez ve namaz kılamaz olmuşlardır. Bodrumlara, odalara veya perdelerin arkasına gönderilen kadınlar artık mihraba perde arkasından bakmayı camide namazın gerekleri arasında saymaya; erkeklerin kendilerini namaz kılarken görmesinin namazlarını bozacağına inanmaya başlamışlardır. Aslında böyle düşünenler ilmi hallere baksa, bu durumun doğru olmadığını görecekler. Namazı veya abdesti bozan şeyler arasında erkeklerin kadınları görmesi yahut kadınların erkekleri görmesi gibi bir madde bulunmamaktadır. Bu durum namazın mekruhları arasında bile değildir. Bilakis kadınların imamı görmeden caminin bodrum katında ya da kapalı bir odada imama tabi olmasının, "cemaatin imama uyabilme şartları" arasında olan mekân birliği şartına uyup uymadığı tartışmalı ve farklı görüşlerin olduğu bir konudur.¹⁰ Bu görüşlerden şunu anlıyoruz ki, ana mekânı gören üst katlarda; imamı görecek ve sesini duyacak mahfil katlarında ya da kadınların imamı görecek sesini işitecek bir safta cemaate uymaları mekân birliği şartına uyuyor. Ancak, bodrum katları, duvarla veya perde ile ayrılmış yerlerin, "mekân birliği ve imamı görme" şartına uyup uymadığı tartışmalıdır.

Günümüzde camiye devam eden kadınların sayısının çok düşük olmasında, dinden ziyade geleneğin etkili olduğu bilinmekle birlikte,¹¹ artık sosyal hayata daha aktif katılan kadınların namaz kılmak için camiye gittikleri zaman kötü muameleyle karşılaşmaları, namaz kılacak yer bulamamaları, mevcut yerlerin camilerden kopuk, soğuk, rutubetli, süpürgecinin, temizlik maddelerinin fazla eşyaların konulduğu uygunsuz yerler olması; daha da önemlisi kadınların tuvalet

ve abdest alacak yer bulamamaları da camiye gitmemelerinde etkili olmaktadır.

Müslümanların mâbedlerinin, erkek egemen topluma göre inşa edilmesi, İslâm'ın ruhu ile bağdaşmadığı gibi, dinî açıdan büyük bir kitlenin cahil kalmasına da sebep olmuştur.¹² Neticede milletin, cemiyetin ve ailenin mimarı olan Müslüman kadınlar, İslâm'ı yeterince öğrenememiş, ehliyesiz ve cahil kimselerin inisiyatifine bırakılmış, bid'at ve hurafelerin tesirinde nesilleri yetiştirmeye devam etmişlerdir. Bu durum İslâm toplumunun yanlış yapılanmasına sebep olmuş ve İslâm'ın doğru algılanmasına da mani olmuştur.¹³

İstanbul'daki Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme Projesi "3T (Tespit, Tedarik, Takip) Projesi"

Projeye Neden Gerek Duyuldu?

Kadınlar eğitim, iş, cami ziyaretleri vb. sebeplerle toplum hayatına daha aktif olarak katılmaya başladıklarından beri daha çok dışarıda bulunmaya başlamışlardır. Bu durum ise kadınların camilerde vakit ve Cuma namazı kılma ihtiyacını gündeme getirmiştir. Çoğu camimizin mimarî yapısı, cami yapılırken kadınlar düşünülmediği için bu talebi karşılama konusunda yetersiz kalmıştır. Ramazan'da bir ay teravih namazı kılmak için bu tür camiden kopuk mekânlara gelen kadınlar; mihrabı, minberi, caminin bölümlerini görmedikleri, caminin atmosferini yaşayamadıkları ve kendilerini camide hissetmediklerinden; yine imamı ve müezzini görmeyip de sesleri ancak hoparlörden dinleyebildiklerinden kendilerini ibadete verememektedirler.

Kadınların namaz kılma yerleri için yönlendirme levhaları bulunmamakta veya ilkel şartlarda yazılmıştır. Abdest alma mekânları ise hiç düşünülmemiştir. Modern çağın gereklerinden olarak bir iş yerinde değişik makam ve mevkilerde çalışan kadınlar, lise veya üniversitede okuyan öğrenciler okul veya iş yerinde mescit olmadığı için en yakın camide vakit namazlarını kılmak istemekte, ama en başta abdest alma sorunu ile karşılaşmaktadırlar. Şehirlerarası cami ziyaretine gelen kadınlar tarihî ve turistik camilerde iki rekât namaz kılmak istediklerinde abdest alacak yer; abdestleri olduğu zaman ise özellikle Cuma günleri namaz kılacak mekân bulamamaktadırlar. Ya da camiden kopuk cami altlarında namaz kılmak durumunda kalmaktadırlar ki, bu da onların kendilerini, ziyarete geldikleri tarihî havayı soluyacakları cami ortamında hissetmemelerine neden olmaktadır.

Kadınlar bu durumdan uzun zamandır müsteğni olmak-

la birlikte ancak kadın müftü yardımcılarının atanmasıyla birlikte kendilerine muhatap bulmuşlar ve bu konudaki sıkıntıları çokça dile getirir olmuşlardır. Namaz kılan ve çoğunlukla günü dışarıda geçen kadın yazarlar namaz kılmak için gittikleri camilerde karşılaştıkları olumsuz davranışları ve fizikî sorunları gazete köşelerine taşımışlar; Yıldız Ramazanoğlu "Camilerde Kadının Yeri Neresi?" diye sorarken, Fadime Özkan "Camilerde Kadın Ayrımcılığı" ve "Camilerdeki Ayrımcılık ve Dezavantajlı Kesimler" başlıklı iki ayrı yazıyı köşesine taşıyor, Süheyla Sancar ise "Kadınlar İçin Camilerde Abdest Alacak Mekânlar Yok!" başlıklı araştırma yazısında cami isimleri vererek kadınların camilerdeki ibadete erişebilmelerinin çilesini yazıyordu. Yalçın Bayer de "Kadınlar Camiden Uzaklaştırılıyor" başlığı altında, kimya yüksek mühendisi bir kadın okurundan gelen mektubu yayınlıyordu.

İstanbul Müftülüğü, işte yazılı ve sözlü bu şikâyetler üzerine "İstanbul'daki Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme Projesi", diğer adıyla "3T= Tespit, Tedarik, Takip Projesi"ni başlattı. Proje kararı, 8 Mart 2011 Dünya Kadınlar Günü münasebetiyle İstanbul Müftülüğü Aile İrşad ve Rehberlik Bürosu (AİRB) tarafından alındı. Bu karardan kısa süre sonra konu Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, 24-25 Mart 2011 tarihli il müftüleri toplantısında gündem maddesi yapıldı. Kadınların camiye gelmeleri ve camilerin kadınlar bölümü ile ilgili kararlar alındı ve bu, toplantının sonuç bildirgesine taşındı:

"Dini duyarlılıklarıyla her zaman tebarüz eden kadınların camiye, cemaate ve Cuma namazlarına katılımları teşvik edilecektir. Bu amaçla camilerde kadınlara ayrılan fizikî ortamların, başta Ramazan ayı olmak üzere iklim şartlarını da dikkate alarak talebe paralel bir şekilde düzenlenmesi, geliştirilmesi ve uygun imkânlar sağlanması için gerekli girişimlere başlanacaktır. Bu konuda il ve ilçe müftülükleri ile cami dernekleri gerekli katkıyı sağlayacaklardır."

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, kadınlar için ayrılan abdest alma ve namaz kılma yeri bulunmamasından yahut mevcut yerlerin olumsuz şartlarda olmasından ve karşılaştıkları kötü muameleden dolayı basın aracılığı ile bütün kadınlardan özür diledi:

"Biz bu dönemde geçmişe yönelik hizmet kusurlarımızın envanterini çıkarmaya çalışıyoruz. Ve Diyanet açısından özelleştireti yapmak için bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Geriye dönüp baktığımızda hizmet kusurlarımız içerisinde en başlara yerleştirebileceğimiz kadınlardır..."

Camilerin en izbe yerlerinde namaz kılmalarını sağlamışız, bu bizim kusurumuz. Herhangi bir mescide uğradığımızda buradaki düzenlemelerde kadınlarımızı biraz dışarıda bıraktığımızı görüyoruz ve bundan çok üzüntü duyuyoruz. Ben Diyanet İşleri Başkanı olarak bütün hanımefendilerden, bütün kadınlardan özür diliyorum. ... Kadının camiden uzak durmasının dinle ilgisi yok, tamamen gelenekle ilgisi var. Hazreti Peygamber zamanına gittiğimizde kadınların sadece cuma ve bayram namazlarına değil, beş vakit namaza da aktif olarak katıldığını görürüz..."

Projenin Hedefi

Projenin ana hedefi İstanbul'da 3000'i aşkın camide; kadınlara namaz için ayrılan mekânların, abdest alma yerleri ve WC'lerin nezih hale getirilmesi, kadınların abdest alacağı ve namaz kılacağı yer olmayan camilere ise, abdest alma yeri ve -caminin ana mekânında mihrabı minberi görebilecek şekilde- namaz kılabilceği yerler yapılmasıdır.

"3T (Tespit, Tedarik, Takip) Projesi"

Tespit

3T Projesi'nin "tespit" aşamasında, İstanbul genelinde -üç bin civarındaki- bütün camiler bir erkek vâiz veya murakıp ile bir kadın vâizden oluşan iki kişilik, toplam 30 ekip (60 kişi) tarafından 02 Mayıs 2011 Pazartesi gününden itibaren ziyaret edilmeye başlanmış, kadınlara ait mekânlar detaylı şekilde incelenmiş, fotoğraflar çekilmiş, formlar doldurulmuş ve tespit edilen hususlar İstanbul Müftülüğü'ne rapor halinde ulaştırılmıştır. Denetimler esnasında proje kapsamında bir takım kriterler aranmıştır:

Camilerin Kadınlar Bölümü, WC ve Abdest Alma Yerleri İçin Aranan Kriterler

İstanbul Müftülüğü'nce geliştirilen "Camilerde Kadınlara Ayrılan Mekânların Güzelleştirilmesi Projesinin" yürütülmesi çerçevesinde, kadınlara yönelik hizmetlerin, dinimizin temel ilke ve kurallarına uygun bir anlayışla, camilerin kutsiyetine, ibadet ruhuna ve kadınların kişiliğine yakışır bir düzeyde, toplumun beğenisini kazanacak kalite ve mükemmellikte sunulması hedeflenmiştir.

Kadınlara Namaz İçin Ayrılan Mekânlar İçin Kriterler

1. Camilerde kadın bölümlerinin mahfil veya ana mekânlarda oluşturulması; zorunluluk halleri dışında erkeklerin bu bölümlere alınmaması,

2. Talep olması halinde ihtiyaca göre Cuma namazı için kadınlara bölüm oluşturulması,

3. Mahfillerde perde kullanılmaması,

4. Şartlara göre kadınlar için caminin ana mekânında yer oluşturulması durumunda bu kısmın perde ile değil, portatif, estetik, kadınların göğüs hizasını aşmayacak ve caminin ana mekân ve unsurlarını görmesini engellemeyecek şekilde ahşap parmaklıklarla ayrılması,

5. Umumi ayakkabılık, tuvalet önü gibi rahatsız edici yerlerin kadınların namaz kılmaları için ayrılması,

6. Kadınların (namaz için değil de) sosyal etkinlikleri için cami bitişiğinde veya altında ekstradan bir yer ayrılmışsa buralarda boya badana, temizlik gibi hususlara dikkat edilmesi, eskimiş halı ve pencere perdelerinin yenilenmesi, temiz tutulması,

7. Kadınlara ayrılan yerlerin fazla malzemelerin konulduğu bir depo gibi kullanılmaması,

8. Tarihi ve turistik camiler başta olmak üzere merkezî konumdaki camilerde kadınlar için başörtüsü, etek vs. bulunduruluyorsa temizliğine âzami ölçüde dikkat edilmesi,

9. Engelliler için rampa, asansör ve ıslak zemin düzenlemesinin yapılması.

Kadınların Kullanabileceği WC ve Abdest Alma Yerleri İçin Kriterler

1. Kadınlar için WC ve/veya abdest alma yeri bulunmayan camilerde bu unsurların imkânlar ölçüsünde, en kısa zamanda, en elverişli ve kaliteli bir şekilde oluşturulması,

2. Elverişli olan camilerde, kadınlara ait tuvaletlerin abdest alma yerlerinden mutlaka ayrı olması,

3. Her ilçede camilerin kadınlara ait WC ve abdest alma yerlerinin modern şartlara uygun düzenlenmesi için bir mirmardan proje desteği alınması,

4. WC'lerin, -imkânlar ölçüsünde- hem alafanga hem alaturka olacak şekilde projelendirilmesi, alafanga tuvaletlerin hijyenik olabilmesi için "klozet kapak örtüsü" bulundurulması,

5. Tuvalet kabinlerinde tuvalet kağıdı; abdest alma yerlerinde askı, sıvı sabun, kâğıt havlu, ayna, çöp kutusu gibi temizlik malzemelerinin bulundurulması,

6. Kadın ve erkek tuvaletlerine engelli rampaları konulması,

7. Tuvaletlerde bebek bezi değiştirme yeri ayrılması,

8. Kadınlara ayrılmış yerlere sabit ve estetik yön levhaları konulması, bütün levhaların ilçe içindeki camilerde tek tip olacak şekilde ayarlanması.

Denetimlerde kullanılan formlardaki bilgilerin istatistikî

verilere dönüştürülmesi için takip komisyonu tarafından çalışma yapılmış, özel bir anket firması ile yapılan işbirliği neticesinde bilgilerin yorumlanması sağlanmıştır. Bu çalışmada neticesinde, camilerde kadınların namaz kıldığı yerlerin;

- %47.5'sinin perdeyle, %31.2'sinin duvarla ve %21.3'ünün de paravanla ayrıldığı,

- %54.7'sinde yönlendirme tabelasının olmadığı,

- %43.3'ünde kadınların abdest alması için yer olmadığı, %9.6'sında yetersiz olduğu,

- %37.9'unda WC olmadığı tespit edilmiştir.

Tedarik Ve Takip

Bu aşamada raporlarda belirtilen eksiklikler ilçe müftülüklerine bildirilmiş ve bunların giderilmesi istenmiştir. Tedarik süreci hâlihazırda devam etmektedir. Camilerin kadınlar bölümü ile ilgili tedarik aşaması devam ederken görevliler ve cemaatte farkındalık oluşturmak amacıyla 20.05.2011 tarihinde İstanbul'un bütün camilerinde "Cami ve Kadın" isimli hutbe okutulmuş olup, vaaz ve hutbelerde konu zaman zaman işlenmeye devam edilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı da projeyi bütün illere teşmil edecek şekilde genişletmiştir. İstanbul'un 39 ilçesinde görev yapan müftü, vâiz, Kur'an kursu hocası, imam, müezzin ve camilerin dernek başkanlarına toplam 22 seminer tertip edilmiş ve proje anlatılmıştır.

Üçüncü "T" ise "takip". Taktepte, oluşturulan ekip, daha önce gittikleri camileri yeniden gözden geçirecek ve gerekli düzenlemenin, istenen düzeltmelerin yapılıp yapılmadığı kontrol edilecektir. Konunun halkımız tarafından da izlenmesi sağlanacak, gözlenen olumsuzlukların resmi internet sitesinde oluşturulacak form vasıtasıyla İstanbul Müftülüğü'ne iletilmesi istenecektir. Bu formun camiler, Kur'an kursları ve basın yoluyla tanıtımı yapılacak ve denetim sürecinin sürekliliğine özellikle kadınların katkıda bulunması sağlanacaktır. Oluşturulan denetim ekiplerinden ziyaretler sırasında kadınlara ayrılan yerler, WC ve abdest alma yerlerinin durumu ile kadınların cemaate katılma düzeylerini gösteren formları yeniden doldurmaları istenecek olup önceki durum ile tedarik aşamasındaki durum kıyaslanacaktır.

Öneriler

İslâm medeniyetinin inşası sırasında kadın, erkek, engelli ve çocuk ayrımı yapılmadan herkes camide kendine yer bulmuş ve muhatap alınmış ise; günümüzde müslüman toplumların maddî ve manevî yönden kalkınmasının

da kadın erkek herkesin yine camilerde ve diğer eğitim mekânlarında eşit bir şekilde muhatap alınması ile mümkün olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Günümüzde kadınların camiye devam etmelerini özendirip kolaylaştırmaya yönelik olarak şunlar önerilebilir:

1-Kadınların camilerde rahatlıkla bulunabilmelerini kolaylaştıracak bazı fizikî düzenlemeler yapılmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz kriterler yeni yapılacak camilerin projelerinde yer bulmalıdır. Sayıları her geçen gün artan camilerde kadın cemaat de göz önünde bulundurularak, kadınlar için camilerin bünyesinde onların ibadet edebilecekleri nezih mekânlar oluşturulmalıdır.

2-Tarihî Eserleri Koruma Kurulu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ilgi ve yetkisinde olan tarihi ve turistik camilerde kadınlar için çoğunlukla abdest alma yeri bulunmamaktadır. Bu camilerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tasarrufta bulunma yetkisi olmadığından, kadınların en çok ziyaret ettikleri bu camilere abdest alma yerleri, ilgili kurul ve genel müdürlük tarafından projelendirilerek yapılmasına fırsat verilmeli.

3-Merkezî ve büyük camilerde kadınlara yönelik hizmet veren kadın din hizmetleri uzmanı bulundurulmalıdır.

4-Bazı dinî kaynaklarda yer alan kadınların camiye gelmemesi yönündeki rivâyetler ile kadınların evlerinin en izbe köşelerinde namazlarını kılmaları gerektiği konularındaki kadın aleyhtarı rivâyetler yeniden değerlendirilmelidir. Bu konularda kadın-erkek herkes iyice bilgilendirilmelidir.

5-İlahiyat fakültesi öğretim üyeleri tarafından öncelikle ilahiyat öğrencilerine "camilerde kadınların yeri" konuları ders olarak anlatılmalı; Diyanet ise, çalışanlarına seminerler, hizmet içi kurslar düzenlemek suretiyle camilere kadınların gelmelerinin önemini anlatılmalı, doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamalıdır. ■

D İ P N O T L A R

1. Hüseyin Yılmaz, "Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Buna Yönelik Hizmetleri", I. Din Hizmetleri Sempozyumu, DİB Yay. Ankara 2008, s. 283; Abdülhalim Ebu Şakka, Tahiri'ül-Mer'e İslam Kadın Ansiklopedisi, Çev. Şaban Hakkı, Fethi Güngör, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2007, c. 1, s. 431.
2. Müslim, 8/205.
3. H. Yunus Apaydın, İlmihal, TDV, İstanbul 1999, c. 1, s. 273.
4. Apaydın, agm., s. 273.
5. Buhârî, Salât, 727.
6. Yılmaz, agm., s. 284.
7. Apaydın, agm., s. 272-273; Ebu Şakka, age., s. 112.
8. Tirmizî, Cuma, 540; Buhârî, Ezan, 163.
9. Yılmaz, agm., s. 286.
10. Serahsî, el-Mebsut, Dan'ül-Marife, Beyrut ty., c. 1, s. 184; Molla Hüseyin, Diünerü'l-Ahklâm Şerhi, İstanbul 1313, c. 1, s. 93.
11. Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", DEİ, 5(2007), sayı: 14, s.125.
12. Kerim Buladı, Kadına Kitabı Bir Bakış, Kayıhan Yay. İstanbul 2008, s. 28-29.
13. Buladı, age., s. 37.